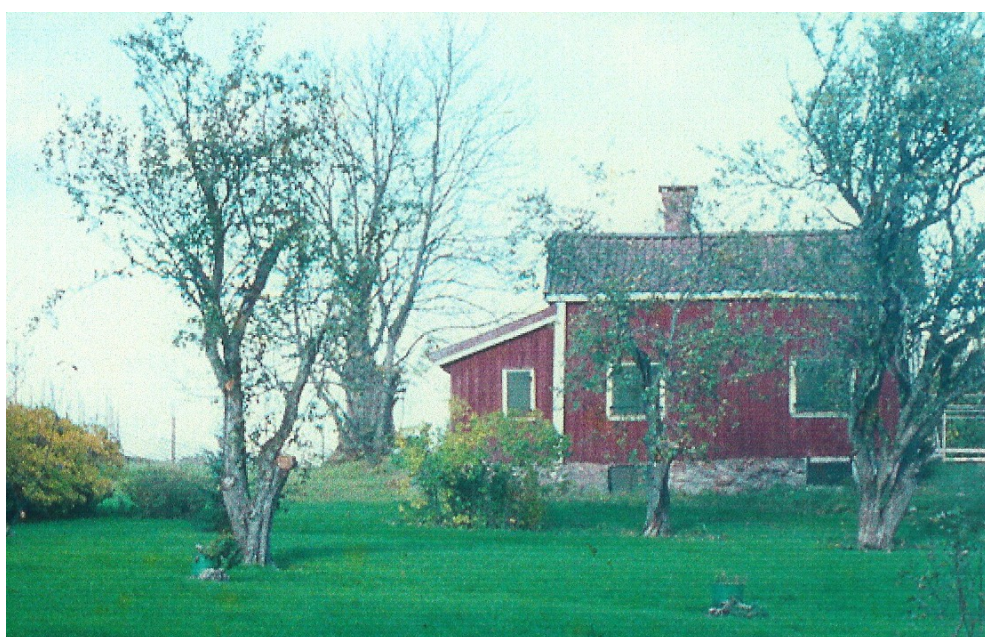

Munkedalsbygden

Munkedals Hembygdsförening

Nr 1 2005

Årgång 1

Pontus Wiknerstugan på Kaserna

Foto: Bertil Johansson

1111

2004 - och sedan?

I samband med att Foss kyrka skulle renoveras visade det sig att golvet måste bytas ut. Det blev då ett lämpligt tillfälle att göra en arkeologisk undersökning av jordlagren. Länsantikvarie Åkerström i Vänersborg avrådde men efter många turer mellan länsstyrelsen, Bohusläns museum och Foss församling kom utgrävningen i sista stund till stånd. Syftet var att fastställa kyrkans ålder. En del tror ju att den är från 1300-talet och många är övertygade om att det är ett 1100-talsbygge. Representanter för hembygdsföreningen var givetvis på plats för att se vad som hände. Utvärderingen av den arkeologiska undersökningen blir offentlig under år 2005.

En annan sak som hänt under året är flyttningen av Munkedals Bruks stora kontorsarkiv. Arctic Paper förvarade materialet i herrgårdens ladugård - dels i pappkartonger, dels i stora trälådor - men frånsade sig allt ansvar. Troligen hade alltsammans hamnat på soptippen om inte hembygdsföreningen räddat samlingen genom att anmäla sitt intresse.

Munkedals kommun upplät utrymme i sina arkivrum i före detta skatteförvaltningens lokaler, numera Kunskapens hus. Ett antal hembygdkämpar utförde den besvärliga flyttningen i regn och snö; Roland Andréasson ställde sin lastbil till förfogande. Nu återstår strukturering och behandling av materialet. Förhoppningsvis kan vi ge ett gott bidrag till den lokala industrihistorien.

Om vi får behålla våra arbetslokaler vill säga. Hur skall det gå med vårt hembygdsmuseum, Önebacka gamla skola? Munkedals kommun planerar att belasta föreningen med en lokalhyra som föreningen inte ser sig i stånd att kunna betala. Tekniska avdelningen har räknat ut att vi skall betala 16 000 kr per år. Det finns inga möjligheter för oss att gå kommunen till mötes på den punkten. Ett år eller två kanske vi kan betala - men sedan? Det kan bli så att vi måste utrymma fastigheten. Var skall vi då placera våra stora samlingar av föremål, fotografier, böcker och sockeninventeringsmaterial?

YC

Innehållsförteckning

2004 - och sedan?	2
Har Du något att berätta	4
GÖKOTTA	5
PICKNICK I DET GRÖNA	5
NATIONALDAGEN.....	6
WIKNERSPELEN.....	6
SLÅTTERGILLE	7
BESÖK AV ANDRA FÖRENINGAR	10
ARBETSDAGAR PÅ KASERNA	11
PRISTAGARE	12
Ur David Arills uppteckningar:	12
MITT SMULTRONSTÄLLE.....	13
Något om min hembygd.....	14
Nedslag i sockeninventeringen.....	17
Sjukvård 1855.....	19
Att vara barn på Önnebacka för 90 år sedan.....	22
RUDORNA I FOSS OCH HÅBY.....	24
MUNKEDALS HEMBYGDSFÖRENING 2004.....	28
Kommande aktiviteter	28
Munkedals Hembygdsförening har till uppgift att:.....	29

Har Du något att berätta

Du är välkommen att lämna bidrag till denna tidning. Det kan vara i form av

- en text du skrivit
- en muntlig berättelse
- gamla bilder

Kontakta då Yngve Carlsson tel. 0524 - 710 19

Krönika

GÖKOTTA

firades traditionsenligt på Kristi Himmelfärdsdag, vilken i år inföll den 20 maj, - och naturligtvis på vår vackra hembygdsgård Kaserna. Bo Sandberg ledde gudstjänsten i solskenet utanför Wiknerstugan. Psalmsången beledsagades för-tjänstfullt av en något försenad musikanter. Ett gemytligt kaffesamkväm vidtog. Det fanns många idéer och tankar att utbyta. Någon hade hört göken... Som avslutning gick vi en trevlig poängpromenad. Det var Ingela och Elsie som hade lagat till de lagom kluriga frågorna.

PICKNICK I DET GRÖNA

på Stale mark 27 maj. Vi samlades på den plats där förr i tiden en populär och livligt frekventerad dansbana var belägen.

För att liva upp gamla minnen hade vi inbjudit Svarteborgs spelmannslag, som under ledning av Lars Ahlberg framförde en del dansstycken från början av 1900-talet. Dansbanan var i bruk fram till världskrigets slut. På 20-talet dansade man på banan vid Syrdammen. I början av 30-talet invigdes Folkets park och denna har allt sedan dess varit munkedalsdansens högborg.

Bengt Blomberg på Stale gård berättade livfullt om 1900-talets Stalebor och i synnerhet om dem som bott i närheten av den gamla dansbanan. Berättelsen var i form av ett fiktivt fotoalbum och han lockade fram bilder för oss från olika decennier och årtal, ja allt från sin barndom och uppväxt på gården fram till de förhållanden som råder i dag. Många intressanta gestalter passerade revy, bland annat den bekante *Justus*. I anslutning till detta deklamerade Yngve Carlsson några dikter av Justusdottern Greta Berndtsson-Olsson. Greta bodde ett tag inte så långt från Stale dansbana.

NATIONALDAGEN

6 juni, som i år inföll på en söndag.

På den gamla nationaldagskommitténs (Ekendahl, Enarsson) tid var firandet för det mesta förlagt till hembygdsgården. Sedan följde en lång period med samlingar mestadels på Centrumtorget, någon gång i Örekilsparken, någon gång i Folkets park. Numera är det kommunens kulturförvaltning som står för arrangemanget och i år hade de ansvariga kommit på den goda idén att samlas under den svenska fanan på Kaserna. Vad kan väl vara en lämpligare plats att fira nationaldagen än på vår vackra hembygdsgård? Vi hoppas att detta var inledningen till en lång tradition. År 2005 kommer riksdagen troligen att besluta om 6 juni som lagstadgad helgdag. I framtiden kan vi alltså räkna med lika många - om inte fler - festdeltagare.

Lottakåren bildade fanvakt kring friluftsscenen som beträddes av högtidstalaren överstelöjtnant Torbjörn Segelod. I sitt tal berörde han bl a Vikens gamla historia och de politiska omständigheterna kring de perioder då svenskarna hade makten i vår provins. Vi hörde än till Danmark-Norge, än till Sverige. Segelod berättade om försvenskningens långdragna process.

Jan Alexandersson delade ut kommunens miljöpris. Mottagare var Friluftsförbundet, som representerades av Anita Bjurström och Gunnar Eklund. I övrigt upptogs programmet musik och sång. Vi fick tillfälle att glädjas över att så många begåvade och kunniga ungdomar finns i kommunens upptagningsområde.

WIKNERSPELEN

Midsommardagen, 26 juni.

En lyckad tillställning med många besökare. Biljettförsäljarna Vivan och Marie-Louise tar emot i var sin port.

Ett myllrande folkliv ute på grässlutningarna och inne i stugorna. En kö som aldrig tycks ta slut. Folk vill in i bakstugan. Man vill åt de läckra lefsorna. Astrid Blomberg och hennes stab får det hett om öronen. Spisvärmens är stark. Trängseln gör att det blir ännu varmare. Men det är roligt att jobba här. Det är stimulerande att veta att gästerna tycker om det man gör...

Hantverkarna - sådana som porslinsmålaren Hjördis Kallin och mattväverskan Alice Axelsson med flera med flera - visar sina alster. Varvschefen Ingvar Trogen försäljer sin nyskrivna bok "Varvet runt" och har vänligheten att skänka en stor del av intäkterna till hembygdsföreningen. Åskådarna trängs också kring Örjan Hehdman när han knuttimrar och vid Gunnar Eklunds tjärbränning. Musikanter från dragspelsklubben är utspridda över festområdet. Så samlas vi vid friluftsscenen för att delta i den sedvanliga sommargudstjänsten. Det är kyrkoherden själv som leder den. Hon är en god predikant och har en mycket vacker sångröst.

Men knappt är mässan klar förrän fiolmusik hörs uppe i backen. Det är Munkedals folkdansgille som startat sin uppvisning i gröngräset. Anförare för musiken är Lars Ahlberg. Barnen dansar kring midsommarstången och rycks därifrån av dramapedagogen Lena Mohlin i några underfundiga lekar. Andra ungar får åka häst och kärra med Ove Flodstrand. Det är liv och rörelse över allt. Knappt är Lena klar med barnprogrammet förrän det åter hörs toner från teaterscenen. Bandet Tonsteget från Uddevalla med sångerskan Mia Månsson underhåller. Det är andra gången som Mia uppträder här på Kaserna; första tillfället var någon gång på 80-talet. Då var det främst sången som gällde, nu har hon också en stor repertoar av roliga historier och anekdoter.

Under året har hon också framträtt som conferencier vid dragspelsstämmor. Ljudanläggningen har under hela dagen förtjänstfullt skötts av Munkedals Dragspelsklubb. Det är därför stilenligt att klubben nu får avsluta årets Wiknerspel med ett trevligt scenprogram.

SLÅTTERGILLE

I juli fick allmänheten tillfälle att prova på den ädla konsten att slå med lie. De flesta som kom var väl insatta men även nybörjare var välkomna. Erfarna slättermän gav dem deras första lektion.

Erik på Möe visar hur det går till att skärpa en lie med hjälp av brynsten ("senna")

Medlemmar i full slätteraktivitet

Som i gamla tider har kvinnorna räfsat ihop det slagna gräset. Bengt Blomberg visar nu hur det går till att sätta upp en hässja.

SKÖRDEFEST

I augusti fick allmänheten tillfälle att lära sig hur det går till att meja havre med lie. Samlingen skedde på Stale gård där Astrid och Bengt Blomberg ställt i ordning ett övningsfält. Karlarna gick före med lien och lade säden i *skår*, kvinnorna kom efter och ”tog upp”, dvs band kärvar (”negar”). Banden gjordes av havrestrån. Tillslutningen var god trots att inbjudan gavs med kort varsel. Det kommer säkert att bli fler sådana här fester.

Sigvard Hermansson är en av skördefestens entusiastiska deltagare

BESÖK AV ANDRA FÖRENINGAR

Förhållandet till andra hembygdsföreningar är gott. Vi har alltid haft ett bra samarbete med föreningarna i Svarteborg, Bärfendal och Hede. I år har vi också haft ett långväga besök, nämligen av Knippla hembygdsförening, som i augusti gästade oss. Initiativtagare till bussresan var Britta Larsson som någon

gång på 50-talet tjänstgjort som lärare vid gamla Önebackaskolan. Nu fick hon komma tillbaka till stället i dess nya skepnad, Munkedals Hembygds-museum. Hon hade förutom alla Knipplabor även sin dotter från Hamburg-sund i sällskap. Gästerna tyckte att museisamlingarna var välordnade.

Därefter fortsatte bussfärden till Kaserna, där värdfolket Elsie och Arno välkomnade med ett väldukat kaffebord. Alla var imponerade av det natursköna läget och över hur välkött anläggningen är. Detta är ju något som föreningen står i tack till värdfolket för. Elsie Johannesson är sammankallande i kommittén för Kaserna och är mycket mån om att allt skall bli så bra som möjligt.

Yngve berättade föreningens historia i sammandrag för gästerna och kom sedan också in på Pontus Wikners levnadsöde, intimt förknippat med platsen. Många hade inte hört talas om Wikner förut och för andra var det bara ett namn bland många andra i kulturhistorien.

Avslutningsvis gjordes en rundtur i samhället och dess utkanter. Yngve var med som guide och berättade bland annat om de aktuella utgrävningarna i Foss kyrka och han kom också lite grand in på de norska tronföljarstriderna på 1100-talet. Dessa har ju i hög grad med vårt landskap att göra. Enligt Snorri Sturleson ligger Eysteinn Haraldsson begravd inne i Foss kyrka.

ARBETSDAGAR PÅ KASERNA

En mycket viktig del av föreningens verksamhet är medlemssamlingarna på hembygdsgården. Man möts för att städa området, fälla träd och buskar, bränna skräp, snickra och måla, hålla gräset kort, ställa i ordning bord och bänkar om våren, olja in sittplankor mm. Arbetsuppgifterna är många.

Besvärligheterna är lätta att övervinna, problemen lätta att lösa när man arbetar i god sämja och med gott kamratskap. Säsongen brukar vi avsluta med en trivsam kamratfest. I år avhöll vi den i hembygds-muséet. Vinterfesten hade vi som vanligt på Kaserna - i år den 4 dec - med julgröt med tillbehör, kaffe, allsång och musik. Sångledare var Ragnar "Garvis" Nilsson och musikanter Bertil, Odd, Hilding och Yngve.

Alla medlemmar är välkomna att delta i arbetsdagarna på Kaserna! Det finns uppgifter för en och var. Hör av er till Elsie, tel 716 77, eller någon annan i styrelsen!

PRISTAGARE

Det av Munkedals kommun uppsatta kulturpriset för år 2003 delades mellan Jürgen Boldt och *Ragnar Wärme*, en av hembygdsföreningens mest kända veteraner. Lysekilsposten skriver: ”Ragnar Wärme har varit knuten till Munkedal AB, numera Arctic Paper, och har därigenom skaffat en gedigen kunskap om företagets historia och industriella utveckling.

Han har speciellt intresserat sig för den smalspåriga bruksbanans utveckling samt forskat i MAB:s arbetarbostäder och Gamla Brukets historia.”

En annan känd hembygdskämpe är *Gunnar Dahlqvist* från Möe. Vid Bohusläns Hembygdsförbunds årsmöte 2004 tilldelades han dess diplom för hängivet arbete i hembygdsrörelsens tjänst. Gunnar belönades för mångårig forskargärning med besök i framför allt norska och tyska arkiv om det gamla Viken samt om Thomas Thorild och Pontus Wikner.

Närvarande vid årsmötet var från vår förenings sida Ingela Ingman och Elsie Johannesson.

Ur David Arills uppteckningar:

”Dä va i baron Åkerhielms ti, berättas från Bro, när han hade Torreby. Då kommer Aschenberg, sum ligger i gravkort i Gytteborg, han kom nolante dä berget, sum de kallar Huseberget, å kom köranes mä två svarte hästar å for åver gårn längs udme byknenge å for ud fare murn, far d’ä en huw mur på sunnåre sia gårn. --- Dä va postelin, sum datt ner å ble krossat, så ronka hele huset. Dä va mö’t fantasi å spöge på Torreby för i tie.”

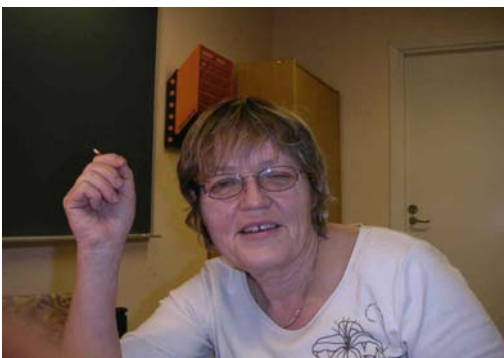
*Detta är ett citat från boken *Folksägen och Folkediktning i Västra Sverige* av David Arill.*

MITT SMULTRONSTÄLLE

I detta och följande medlemsblad har vi tänkt ha en återkommande fråga: Var har du ditt smultronställe eller vilken plats i vår kommun vill du visa, om du får i uppgift att guida någon vän eller bekant?

Lena Engelbrektsson, Västervägen.

Maltes stig vid Saltkällan. Ett fint promenadstråk alla årstider, samtidigt en lagom motionsringa (c:a 5 km) för den som så önskar.

*Catharina Siverstam,
Tryckerivägen.*

Kviströmsberget, speciellt på våren när blåsipporna blommar, vattenfallet vid bron och utsikten från toppen.

Något om min hembygd

Med dessa rader sammanfattas, för mig, några viktiga platser och händelser från min hembygd. Det är i Munkedal jag varit bosatt, med undantag av kortare perioder. ”Gullmarn” har betytt mycket och Korsköledalen där mitt föräldrahem funnits sedan 1935, ”scoutstugan” och längst däruppe kyrkan och den gamla kyrkskolan. Tyvärr är den gamla skolan riven sedan några tillbaka. Där föddes jag. Min pappa hade sin första fasta tjänst där som folkskollärare. Där bodde vi tills vi flyttade några stenkast därifrån. Jag var då fyra år. De åren har präglat mej. Små fragment finns kvar av tiden. Jag gick även mina två första år i skolan där för lärarinnan Klara Nyqvist. De alltid svartklädda människorna, kvinnorna i sina svarta hucklen och männen i svarta rockar, hästarna ståendes utanför kyrkomuren tuggande hö eller i bästa fall havre. De väntade troget på sina kuskar både sommar som vinter på att kyrkobesöket skulle vara avklarat. Spiltan hemma i stallet väntade med sin värme eller skugga.

Den dova klangen av kyrkklockorna som oftast kallade till gudstjänst eller till begravning eller som på den senare delen av 1930-talet och in på 1940-talet också kallade människorna till skydd för den eventuella lede ”fi” under krisåren.

Gullmarsfjorden med Svartsvik och Stora Bornö. Svartsvik hade sin brudpall, den finslipade bergformationen, där sägnen säger att ett brudpar dansade och dansade tills de dansade ned i fjordens djupa vatten. De här platserna har funnits med sedan tidig barndom. Min pappa hade tidigare byggt sig en kanot som nu väl kom till pass. Han tog en gång med mej från Svartsvik rakt ut mot Stora Bornö i den där kanoten. Vattnet med sina vågor skrämde mej den gången. Vågorna hade vita gäss. Min pappa var en äventyrare. Han bedyrade mamma och mej att till Stora Bornö skulle vi ta oss trots den hårda västliga vinden. Allt gick dock väl.

Det var i Svartsvik vi fann sileshår vid den lilla dagvattensamlingen i en bergsskrev. Det var där jag första gången såg marelden. Skogen var gammelskog av gran med undervegetation av en mörk grön, mycket mjuk mossa. Jättegrytorna fanns också där. Pappa påstod att han på tidiga morgnar sett både vättar och små oförargliga troll bland torra granar och intill stubbarna.

Foss Kyrkskola, Munkedal år 1935

Foto: Harry Karlsson

Foss Kyrkskola har enligt uppgifter funnits sedan 1857. Min far tjänstgjorde där från v. t. 1930 – v. t. 1935. Lärarbostad var den lägenhet som fanns i direkt anslutning till den skolsal som fanns i bottenplanet. Här fanns även ett omklädningsrum tillika matplats för eleverna. Omklädningsrummet hade väggfasta bänkar och en liten kopparbehållare med en liten kran. Behållaren var fastsatt på en vägg för att förse barnen med ganska färskt vatten. Här åts medhavda smörgåsar i bästa fall med något pålägg och ljummen mjölk. Här fanns också en vedkamin modell större. Jag kan inte komma ihåg att den användes. Vatten hämtades i galvaniserad hink från en brunn nedanför skolan.

Vid sju års ålder började jag skolan i just denna skolsal för Klara Nyqvist, varför jag minns från den tiden, och mycket har berättats av mina föräldrar, samt att gamla bilder har hjälpt mig att minnas. De berättade för mig att de såg en mus, kanske en råtta, vilken hoppade omkring i min säng, när jag var något år gammal. Detta föranledde full aktivitet av de bägge skräckslagna föräldrarna. En cykeltur till Järnhandeln eller var det till Sohlbergs för att inköpa några kilo gipspulver för att blanda vatten, gips och krossat glas. Pappa kröp omkring på golvet och tätade utmed golvlisterna och andra håligheter. Detta gjorde susen. Inga fler besök i min säng efter denna insats av dessa små rackare.

På andra våningen fanns en lite mindre lägenhet. Denna användes till lärare som vikarierade för kortare perioder. Jag vill minnas att på 1940-talet bodde

där två syskon, Maria och David Frisk. Maria städade i skolan och brodern David var en f.d. indelt soldat.

De gamla grindarna, mellan de enligt mig, höga stenstolparna fanns då. Det var välsmidda vackra grindar där jag enligt mina föräldrar ofta stod och tittade ut. Det finns på fler av de foton jag har i mitt lilla album från de första åren där jag står med en liten kappsäck för att resa till "tömsta". Intill dessa grindar fanns och finns än i dag, ett stort kastanjetråd med på våren underbart vackra blomsterställningar. Ett päronträd fanns också någonstans i närheten.

Således har Foss Kyrkskola, Svartsvik och Korskölldalen betytt väldigt mycket för undertecknad och fortfarande sätts minnena i rullning, trots alla de stora förändringar som skett och fortfarande sker.

Korskällan där nu Vårdcentralen finns var ett eldorado för oss barn i trakten att där kunna använda våra käلkar och hemmagjorda skidor. Där fanns ju källan också, vilken var spännande att glänta på den lucka som fanns där. Vattnet blänkte olycksbådande därinne under plåttaket. Dalen såg annorlunda ut då. Alträden fyllde upp dalen. En gångstig upp mot kyrkan fanns där jag kunde ta mig upp till Kyrkskolan. Den sista biten var jag tvungen att gå förbi nuvarande gravkapellet. Lite så där för en sjuåring, men man lärde sig att inte vara rädd. Minnesbilderna finns långt därinne. Ju äldre man blir, ju mer nostalgisk blir man.

Gunnar Karlsson

Nedslag i sockeninventeringen.

Många människor blir en ganska anonym massa när man tittar bakåt. De har vanliga namn, ett vanligt liv av normal längd och en för tiden vanlig dödsorsak. Men det finns de som har ett levnadsöde som gett mer spår i kyrkböcker och arkivhandlingar. När man ger sig in i sockeninventeringen som hembygdsföreningen ägnat sig åt i flera år, så lär man sig mycket om gångna tider. Man möter människor från förr och får veta deras namn, födelsedatum, föräldrar, vigseldatum, barn och dödsdatum. Ibland får man veta mer.

Kvartermästare Oluf Frantsman var vigd med Maria Gabrielsdotter Stiernberg. De bodde ganska länge på Bråland men han dog 1754 på Lilla Foss. Detta par fick åtta barn under åren 1725-40. Dottern Margareta föddes 1727 på Sör Bråland, vigdes med bonden Sven Jacobsson, fick sju barn, vigdes med bonden Lars Andersson, fick fem barn och dog 1765 på Lilla Foss. Dottern Cathrina föddes 1730, vigdes med korpralen Hans Georg Wiborg, fick två barn, vigdes med mönsterskrivaren Christian Svante Åhlander, fick två barn och dog 1798 på Norra Bäckevall i Håby socken. Dottern Ingeborg föddes 1737, vigdes med bonden Erik Olsson, fick fyra barn, vigdes med klockaren Hans Jöransson, torparen och änklingen Engebret Olsson, änklingen Hindrik Danielsson och dog 1808 på Djurhogen under Öbbön. Man kan anta att kvartermästaren har en och annan efterkommande släkting kvar i vår bygd.

Det fanns de som fick barn utan att vara gifta. Christina Andersdotter var en inhyst piga som i längden 1811-18 bodde på Krutkullen under Brevik. Hon var född 1787 och det anges att hon tigger. Hon fick oäkta dottern Johanna 1816 och de båda flyttar till Åbacken 1818. I husförhörlängden anges att Christina haft tre oäkta barn och inte var skriftad. Hon flyttade till Kasen 1822, avflyttade, återvände till Kasen 1825, fick oäkta dottern Anna Christina 1825, flyttade till Hagarne 1826, återkom ensam till Krutkullen, ovisst 1835, ej admitterad, skriftad för det sista barnet och ej gått till nattvarden. I 1824 års längd säger hon sig vara beskylld för ett barn för mycket! Christina dog 1848 på Pålsetorpet.

Människor bodde inte alltid så bra förr i tiden. År 1827 gjordes en besiktning på Saltkällan (Brevik). Grosshandlare F Willerding skulle arrendera ut gården på fem år till inspektoren C G Granström. Huvudbyggnaden på Saltkällan hade

förfallen rappning och glesnad brädvägg i förstugan, skadade tapeter i gästrummet, skadad rappning och kakelugn och söndriga rutor i skolrummet, okittade rutor och skadade tapeter i pigkammaren och många andra skavanker. Hönshuset hade förruttnat golv, trasigt tak, dålig undermur med mera. ”Wedboden intill magasinet af Bräder och korsvirke uppförd samt under Tak af Bräder är odugeligt. Potatis kjällaren ehuru nyligen uppbyggd har swillerne som ligga ned vid Jorden tagit någon skada, och synas ej länge äga bistånd, Tegelt gammalt och betydelligen söndrigt golfvet skadat och söndrigt. Källaren oklädd men rödfärgad, 2ne dörrar däraf 1 Dubbel och 1 Enkel med behörige låsar försedde. Smedjan uppförd med korsvirke och Bräder samt täckt med tegel har dörr med Lås i brukbart stånd; men 4 kambräder å taket felas swillerne rutnade och kårstenen söndrig. Swinhuset uppförd af timmer gammalt och aldeles förfallit.” Vid Gamla Saltkällan fanns en laxbod av korsvirke, en kvarn och ett stall. Besiktningen omfattade även gårdsgårdar, stengårdar och ”swartmålet Staqwet” och det angavs noga hur många famnar de var. Dessutom angavs att det ”Uti Allén från Landsvägen till nedra grinden är på begge sidor 231 Lefwande Lofträn.”

Hemmandelar och torpen kontrollerades också. Om torpet Damhagen (Dammhagen) står följande: ”Pär Hansson. 1 Stuga af Ålder odugelig och förfallen. 1 Ladugård af 1 Loge med Lada af timmer uppförd, kan gagnas några år; men taket af Halm odugeligt – klädsel felas. Fähus af timmer uppbyggd; men Swillerne åro förrutnade och Taket odugeligt, samt klädsel felande.” I detta torp bodde då Per (Pehr) Hansson född 17821026 på Dahl och hans hustru Margreta (Margareta) Jonsdotter född 17930627 i Bro. Detta par vigdes 1819 0228 och fick barnen Hans Jacob född 18170119, Andreas född 18240219, Anna Maria född 18260927 och Elias född 18290523. Den siste dog på Dammhagen 18310520. Dessutom fick de ytterligare tre barn som dog som små. Familjen flyttade till Öxna 1837.

En del människor hade de inte så bra i sina äktenskap heller. Carl Carlsson född 1812 i Morlanda och Christina Andersdotter född 1814 i Herrestad vigdes 1844 och de fick barnen Johanna Sophia född 1844, Anna Britta född 1847, Maria Christina född 1849 och Johan Peter född 1853. Familjen flyttade 1844 från Ellingeröd till Änghagen under Svinebacka och 1851 blir paret varnade hos pastor för oenighet i sammanlefnaden och mannen särskilt för våldsamhet mot hustrun. 1852 flyttade familjen till Giljan under Småröd och 1853 har Carl

öfvergifvit hustrun som uppges vara utfattig. Familjen splittras. Johanna Sophia flyttade till ställe under Lilla Foss 1858 och vidare till Skarnhälla 1860. Anna Britta flyttade tillbaka till Änghagen 1857 där hon anges som flicka och fattighjon. Sexton år gammal flyttade hon Gabriel Larsson och hans familj. Maria Christina flyttade 1859 till Kålbotten under Skaveröd och 1860 vidare till Ödegården under Skaveröd där det lilla fattighjonet dog 18610610. Johan Peter flyttade som fattighjon till backstugan Moen under Södra Kleva 1859 och 1860 flyttade han till Slätten under Södra Kleva. Barnens mor flyttade från Södra Skarnhälla till Rosendahl under Skarnhälla 18611021 och ett år senare flyttade hon och sonen till Södra Skarnhälla. Redan 18630929 flyttade de två tillbaka till Rosendahl och 18650914 vidare till Liane under Hensbacka. I längden 1857-68 anges att Carl rymt till Norge och 18661106 flyttade mor och son till Skredsvik. Medan familjen bodde på Änghagen bodde även Christinas far, Anders Simonsson, och hennes syster Juliana hos dem.

Lilli-Anne Siblberg

Sjukvård 1855

Vi klagar ofta på sjukvården. Var det bättre förr? Jag har läst en provinsialläkares årsrapport för 1855 till Kongliga Sundhets-Collegium. Läkaren hette O R Åhlström. I rapporten beskrev han först vädret. Året började med kyla och flera gånger snöyra men inte tillräckligt för slädföre. Under februari ”herskade oafbrutet sträng köld” med flera snöfall och stormar. Mars och april var kalla och havsisen bröt upp först 21 april ”å härvarande hafsvik”. Maj bjöd på värme men slutade med svår nattfrost. Sommaren var varm. Första nattfrost kom 5 september. Oktober gav lite nederbörd men svåra stormar. December började med snö och kyla. Snön låg kvar till den 28. Under juldagarna skedde omslag till regn och sydostliga vindar. Skörden blev riklig och av bra kvalitet så den invercade inte på hälsotillståndet.

Så börjar beskrivningen av sjukdomar: Endemiska, epidemiska, sporadiska, sypilis och chroniska hudsjukdomar, sinnessjukdomar och epizootier. Av magsyra och bleksot förekom ett betydande antal medan rheumatismerna avtagit något. Kikhosta grasserade under årets första hälft. Lunginflammation

var så vanligt att Åhlström nästan ville föra den till epidemiernas tal. Botemedlet var i första hand åderlåtning men det användes också Reptunigördlar, koppningar och invärtes antimonpreparat och Atherol. Dödligheten hos äldre var stor. Frossan drabbade många och värst på våren. Denna sjukdom hade ökat bland allmogen. Rödsot förekom mest i Skredsviks socken och då i trakten runt Gullmarsbergs gods.

Under sommaren och hösten minskade sjukligheten men under december var sjukligheten betydlig med rödsot, catarrher, rheumatism (i fjälltrakterna och ej vid kusten), halsfluss, några fall av strypsjuka, peritonitis, pneumonia, pleursier, mässling, ansigtsros, kikhosta, vattenkoppor och gastrisk feber. Det förekom ovanligt mycket bölder å alla kroppens delar och fyra fall av Delirium tremens förekom också.

Syfilispatienter sändes till lazarettet. Hudsjukdomarna tycks minska ”sannolikt till följd av stigande välstånd och härigenom äfven ökad intresse för snygghet”. En man med fallandesot och religiös oro hade fått läkarvård utan att förbättras. Åhlström skriver: ”med undantag af sinnessjukdomar förorsakade af religiösa bekymmer, dessa sjukdomars antal här i orten är ganska ringa, likasom idioter och döfstumma ytterst sällan påträffas”. Svåra djursjukdomar rapporteras inte men många hästar störtade förmodligen på grund av ”inflammatorisk affection af luftstrupens slemhinna”. Kvarken härjade svårt och i Thorsby pastorat befarades två fall av vattuskräck (Rabies Canina) då två barn blev bitna av en hund.

Klockare Nilsson i Krokstad hade medikamenter för allmänt bruk och i Lysekil fanns apotek som förestods av en Pharmaceut, som egentligen var handlande. Åhlström rapporterar om ambulering där barnen trängs ihop i någon bondstuga som var illa upplyst och saknade all luftväxling. Han var också bekymrad över att man döpte barn som var några dagar gamla och därmed utsatte dem för vistelse i kalla kyrkor, vilket kunde åsamka dem sjukdom och död.

Som provinsialläkare hade Åhlström till uppgift att visitera de privilegierade apoteken i Uddevalla, Kungälv och Marstrand. Han ville visitera i Marstrand på sommaren för överfarten hade året innan varit ”svår och vådlig, samt afbruten

af tjocka” och hans överresa till fastlandet hade fördröjts med två dygn. Han skulle också mönstra beväringar.

I Foss pastorat fanns en barnmorska som hette M Haglund. Hon var examinerad i instrumenters bruk och utförde 1855 en tångförlossning med lycklig utgång för både mor och barn. Haglund tjänstgjorde i Foss, Håby, Tose och Svarteberg.

Åhlström utförde en obduktion på flickan Anna Christina Andreasdotter på Lilla Alnevik under Skree i Foss. Hon dog 22 september ”genom följd af hufvudets bakåtböjning och ett ovanligt stort tandutskotts tryckning på Medula oblongata” (förlängda märgen). Han obducerade också ett upphittat spädbarnslik, ett par ihjälfrusna, en drunknad och en ihjälhängd.

Det fanns inte så många läkare 1855. Uddevalla hade fyra, Kungälv en och Marstrand en slotts- och garnisonsläkare. I Foss bodde den före detta sjukhusläkaren Theodor Herrman men han var 77 år och nästan orkeslös. Vaccinatörer fanns men Åhlström visste inte hur de avlönades. Kvacksalvare fanns en hel hop. En bonde i Solberga kunde kurera benbrott och klockaren Nilsson anlätades för de flesta krämpor.

En händelse Åhlström rapporterar under rubriken märkliga sjukdomshändelser, var en äldre kvinna som fick ”hjernaffectio” i ”följd af en strumpstickas inkörande genom trumhinnan”.

Läkarbristen gjorde att Sotenäs och Stångenäs härader inlämnade en underdånig petition för att få statsanslag för att kunna anställa en läkare. De var inte ense om läkarens placering men Åhlström förordade en stationering i närheten av kyrkorna i Håby eller Svarteberg så att denne även kunde betjäna allmänheten i Kville, Bullaren, Sörbygden och Tunge härader. De två sistnämnda tillsammans med Stångenäs hade blivit lagda till Uddevalla distrikt utan att Åhlström hade fått officiell underrättelse om det och hela distriktet omfattade nu 65 000 personer. (Så småningom hamnade en läkare på Sandklev i Håby socken)

O R Åhlström skrev sin rapport i Uddevalla d. 24 Maj 1856.

Uppgifterna är sammanställda och nedskrivna av Lilli-Anne Sahlberg.

Att vara barn på Önnebacka för 90 år sedan

Önnebacka gata cirka 1907

Dagmar Edvardsson, född 1905, berättar

Dagmar är uppvuxen och uppfostrad av sin mormor och morfar Emelia och Johan August Nilsson och bodde i ett hus som idag har adress Tryckerivägen 14, och är beläget bredvid f.d. Konditoriet på Önnebacka. Landsvägen gick precis utanför husknuten, det var en grusväg som alla andra vägar på den tiden, och den trafikerades mest av hästskjutsar. Inte långt därifrån passerade den över en bäck, lika porlande i dag. I bäcken kunde man finna en och annan laxöring, dessa var nästan tama för dom matades bl. a. med sockerkaka av fru Spångberg, som bodde precis bredvid. Ingen vågade fiska upp dem, för då hade man säkert fått med fru Spångberg att göra.

Dagmars morfar var skomakarmästare och hade sitt skomakeri i ett av rummen i huset. Det fanns ytterligare två rum och ett kök. Övervåningen beboddes av hyresgäster. Vatten och avlopp fanns förstås inte, slasken fick man bära ut, och vattnet hämtades i en kallkälla som låg vid Stales gamla dansbana, inte långt därifrån. Det var ett kallt och gott vatten, källan frös sällan eller aldrig om vintern. Morfadern var också en duktig speleman, han spelade fiol efter gehör och komponerade också egen musik. Han lärde sig aldrig noter, men hon kommer ihåg att det flera gånger kom en man med penna och notpapper. Då satt morfadern och spelade, timme efter timme, medan mannen antecknade och skrev noter efter musikstycket på notpappret. Han anlätades ofta att spela på kalas, bröllop och andra fester, för det mesta ensam musiker och tjänade på detta sätt en extra välbehövlig slant.

Mormor var hemmafru, omtänksam och rar mot alla. Hon minns luffarna som gick omkring på den tiden och tiggde, alltid fick dom något att äta av hennes mormor. Ett ordspråk har Dagmar med sig från henne. Det kommer aldrig något ur en knuten hand.

Dagmar gick första och andra klass i Föreläsningssalen, efter småskolan gick hon folkskolan på Lycke. Slöjd hade inte flickorna på schemat, detta ämne var endast avsett för pojkarna. Sticka, virka och sy fick man lära sig hemma. Amanda Sohlberg var den som lärde Dagmar att virka blå uddspets, hon bodde i ett hus där Folkets Hus finns idag. Mormodern hade inte samma tålmod att lära ut som ”Moster” Sohlberg. Flickorna var klädda i kjol eller klänning och strumpor. Långbyxor var inte att tänka på, inte ens i skidbacken.

Gärdet ovanför huset var obebyggt vid denna tid, så om vintrarna, som av någon anledning alltid var snöiga och kalla, samlades barnen för skidåkning. Det var en riktigt bra backe att åka i, man fick ordentlig fart. Några riktiga skidor hade man inte, utan på Handelsföreningen kunde man få en silltunna gratis, därefter plockade man bort ringarna så att tunnan föll isär och så gjordes skidor av tunnestavarna. Det blev många skidor på en tunna. Speciellt roligt var det att åka på skaren i snön, och hon minns med nostalgi en kväll när dom åkte utför backen i ett flödande månsken.

På sommaren och lördagskväll spelades det ibland till dans på Stales dansbana. Oftast var det Erik på Kaserna som spelade, han var bara pojke då, men kunde hantera dragspelet som en hel karl. Danskvällarna var inte för barn, men hon och kusin Tora smög sig in under ett staket bakvägen och så dansade dom, och det var aldrig någon som kastade ut dom.

Ibland gick Dagmar in till bagare Blomqvist på hemväg från skolan, hade hon

tur kunde hon få se på, när han garnerade tårtor, eller få sig en smakbit. Handlade gjorde familjen i Handelsföreningen. Munkedals Bruk sålde mjölk i speciella mjölkammare, en sådan fanns på verandan till samma affär. Man fick köpa ett kort med kuponger på, som klipptes för varje liter man köpte. När kortet var slut köptes ett nytt. Det gick att köpa kontant också. I fd urmakare Anderssons hus bodde Augusta Lindkvist. Hon sålde bröd för bagare Blomqvist, även dricka kunde köpas här. Radyns Manufaktur låg på Stale, där handlades kläder, tyger, garner osv. Ester Schewenius var anställd där, och som bekant övertog hon sedermera affären. Platsen där Trogens charkuteri förut låg fanns vid denna tid ett cafe, och här började Dagmar sin arbetskarriär så småningom, 14-15 år gammal. Lönen var sju kronor i veckan.

Ingela Ingman

RUDORNA I FOSS OCH HÅBY

LARSEN-RUDA JÖRGEN eller **JÖRAN**, sorenskrivare

Förvärvade Harska i Håby socken på 1670-talet, skänkte en predikstol till Håby kyrka, död 1683 och begravd vid Håby kyrka. År 1663 kallas han i ett protokoll för ”förra sorenskrivaren Jörgen Larsen”. Han hade enligt Sven Rydstrands anteckningar slutat med sysslan 1660 då han flyttade till Harska i Håby. Gården Skinnfällared i Håby socken ägdes av borgmästaren i Marstrand, Fredrik Torgersson, i början av 1600-talet och hans arvingar sålde den på 1650-talet till förra sorenskrivaren Jörgen Larsen-Ruda som bodde på Harska i Håby socken. Hans hustru hette Britta och lever ännu 1699 då det uppges i kyrkoräkenskapsboken att hon har betalt för en kyrkoko.

Följande barn har jag funnit:

- Son **Jöran** Jöransson Ruda var handelsman i Uddevalla.
- Son **Hans** Ruda var kapten.
- Son **Lars** Jöransson, bodde på Harska 1684.

Son **Christen** Jöransson eller Jörgensson Ruda
 Dotter **Gunilla** Jöransdotter Ruda, vigd med comminister Lars Malhuéen.
 Dotter **Bodela** Jörgensdotter Ruda född 1652, vigd med befallningsman Erich Svensson som fått Möe som livstids förläning.
 Dotter **Elsa Maria** Jöransdotter Ruda, vigd 1672 med Peder (Per) Gudesson Giädda. Hon dog 17320715. Deras son, Gude, blev kyrkoherde i Naverstad.
 Son **Björn**

LARSEN (LAURITZSON) PEDER, kyrkoherde i Foss 1647-58.

Bror till Jörgen. Peder dog 1658 och efter hans död gifte hans hustru om sig med hans efterträdare Christopher Ivarsson som levde till 1668.

LARSEN BENGT eller **BERNDT**, skräddare.

Bror till Jörgen. Bengt dog 1689. Hustrun hette Anna Gunnarsdotter, född 1628 och död 17060926 på Nyröd i Foss socken. Bengt och Anna hade barnen Gunnar, Anna och Karin. Gunnars efterkommande bodde på Nyröd.

RUDA HANS, kapten.

Son till Jöran Larsen, född 1677, vigd 17170227, bodde på Harska i Håby socken från 1716. Före dess bodde han hos sin blivande svärfar. Hans begravdes 17290903 och när han dog 17290825 hade han uppnått en ålder av 51 år 11 månader och 15 dagar och länge varit sjuk och eländig. Hans hustru var Maria Seth. Hon var född 16980624 på Foss prästgård och dotter till prosten Andreas Seth och Maria Rönnow. Maria dog 17621031.

Hans Rudas militära karriär:

Mönsterskrifvare vid Bohusl. drag.-batalj. 1700; sergeant vid Karl Gustaf Kruses ståndsdrag.-reg. 1703; kornett 1709; löjtn. vid Bohusl.drag.-batalj. 17100818; kapten af 2. kl. 17111120 och af 1. kl. utan såväl komp. som indel. 1713; fullmakt å sistnämnda beställning 17160406; kapten och komp.-chef 17170603-1720; kvarstod vid sammanslagningen s. å.; löjtn.-indel. 17221213; reg-kvarterm. 17260625-17290825. Bevistade fälttågen mot Norge 1716 och 1718. I 1720 års meritförteckning får han betyget ”frisk och färdig” och två år senare heter det, att han ”tjent väl i 22 år”.

RUDA ABRAHAM, korpral.

Son till Hans och Maria, född 17271223, bodde på Övre Ödsby i längderna 1750-59, fourir och bosatt på Lassehaga i Lyse socken i början på 1760-talet. Hans hustru var Elsa von Proschwitz (syster till vice häradshövding Hans Henrik von Proschwitz). Abraham dog 1777.

RUDA CHARLOTTA LOVISA ANNA

Dotter till Hans och Maria, född 17250105 på Harska i Håby socken, vigd med adjunkten och komministern Hans Johan Dahlström född 1721 och död 17650104 av tvinsjuka, 33 år gammal på Skulevik. När han dog var han vice pastor och komminister. Anna dog 1775.

En del gårdar var ej uppförda i de tidigare danska jordeböckerna. Detta gällde ¼ hemman frälse Röd, som innehaves av "Sworen Skrivaren" Jörgen Laursen i förpantning av Peder Bagge, samt ¼ frälse Skinnfälleröd, som Laursen inköpt av borgmästarens i Marstrand arvingar. På 1730-talet ägdes gården Röd i Håby socken av kyrkoherden Gude Giedda i Naverstad men han sålde den 1737 till lagmannen Sten Cederfeldt på häradshövdingebostället Medby i Bro socken.

I sin Chorographia omnämner Oedman, att Håby kyrka vid biskopsvisitationen år 1728 blivit dömd att rivas på grund av sitt bristfälliga skick samt det korta avståndet ¼ mil, från moderförsamlingen. Kyrkan hade emellertid räddats genom kaptan Rudas ingripande, enär hans förfäder vilade i kyrkogårdens grifter och han önskade vila i samma jord. Ruda ägde gården Harska som tidigare tillhört hans far "Sworen Skriffuer" Jörgen Laurssen som hade ägt flera frälsegårdar i Bohuslän, vilket framgår av hans på Landsarkivet i Göteborg förvarade jordebok, inlämnad 12 aug 1660.

Lilli-Anne Sjöberg 2004

Hembygdsföreningens samlingar finns på tre museer

Hembygdsgården Kaserna

kontaktperson Elsie Johannesson tel nr 0524 -716 77

Hembygdsmuséet Önebacka gamla skola

Kontaktperson Yngve Carlsson tel nr 0524 - 710 19

Gamla Bruket

Kontaktperson Ragnar Wärme tel nr 0524 - 103 94

Föreningen Munkedalsslöjd har sin verksamhet där.

MUNKEDALS HEMBYGDSFÖRENING 2004

Styrelse: (med riktnummer 0524)

Yngve Carlsson, ordförande	710 19
Sverker Balksten, vice ordf	712 27
Bertil Johansson, sekreterare	101 35
Ingela Ingman, kassör	712 18
Örjan Hedhman, bitr kassör	129 29
Astrid Blomberg, ledamot	712 39
Elsie Johannesson, ledamot	716 77

Styrelsesuppleanter:

Torsten Johansson
Ragnar Wärme

Revisorer:

Bengt Blomberg
Kjäll Oscarsson

Kommittén för Kaserna:

Elsie Johannesson, sammankallande

Kommande aktiviteter

Under år 2005 planerar vi bland annat:

- En **vårutflykt** till det säregna Borgmästarbruket vid Torp
Tid: 28 maj kl 10.00
- **Gökotta** på Kaserna i samarrangemang med Kyrkan
Tid: Kristi Himmelfärdsdag kl 07.00
- **Nationaldagsfirande** *Tid: 6 juni*
- **Wiknerspelen** på Kaserna
Tid: midsommardagen den 25 juni med start kl 12.00
- **Slättergille** på Kaserna
Tid meddelas senare

Stöd Hembygdsföreningen

genom att ingå som medlem.

Årsavgiften är 100 kronor per person.

Beloppet kan lämpligen insättas på

postgiro 58 23 49 – 7

Munkedals Hembygdsförening har till uppgift att:

- Samla och bevara allt av värde som belyser befolkningen liv och verksamhet under gången tid
- Skydda och bevara alla yttre fornlämningar inom kommunen
- Arbeta för främjandet av ortens kulturliv
- Verka för skydd åt bygdens natur och bevarande av dess särprägel åt kommande släkten
- Genom exkursioner och utfärder ge inblick i fornminnenas stora historiska betydelse
- Samla och bevara allas slag av antika och äldre föremål såsom träarbeten, redskap, böcker, fotografier, tidskrifter mm att förvara i vårt museum.

**Provinsialläkarbostället Sandklev i Håby som det såg ut vid
1900-talets början**